

**FORS TILINI TARJIMA KONTEKSTIDA O'QITISH:
NAZARIYA, AMALIYOT VA INNOVATSION METODLAR**

Oripova Xusnidaxon Yusubovna

xusnidaxonoripova@uzswlu.uz

Ikkinchi chet tili kafedrası, o'qituvchi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Annotatsiya. Mazkur maqolada fors tilini tarjima kontekstida o'qitishning nazariy asoslari, amaliy mexanizmlari hamda innovatsion metodlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda tarjima kompetensiyasi tushunchasi, lingvistik va lingvokulturologik omillar, kontrastiv tahlil hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalar integratsiyasi ko'rib chiqiladi. Shuningdek, fors tilini tarjimonlik yo'nalishida o'qitishda qo'llaniladigan metodlar tizimlashtirilib, ularning samaradorligi jadval asosida tahlil qilinadi. Natijalar fors tilini tarjima kontekstida o'qitishda kompetensiyaviy va integrativ yondashuvlar ustuvor ekanini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: fors tili, tarjima ta'limi, tarjima kompetensiyasi, lingvokulturologiya, kontrastiv tahlil, innovatsion metodlar.

Kirish

XXI asr globallashuv va raqamli kommunikatsiya davri sifatida tavsiflanadi. Xalqaro siyosiy, iqtisodiy va madaniy integratsiya jarayonlarining jadallashuvi turli tillar va madaniyatlar o'rtasidagi o'zaro aloqalarni kengaytirmoqda. Bunday sharoitda tarjima faoliyati nafaqat til vositachiligi, balki strategik kommunikativ ko'prik vazifasini bajaradi. Tarjima jarayoni davlatlararo diplomatik muloqot, xalqaro savdo, ilmiy hamkorlik va madaniy almashinuvning muhim omiliga aylangan.

O'zbekistonning Eron Islom Respublikasi, Tojikiston Respublikasi va boshqa fors tilida so'zlashuvchi mamlakatlar bilan aloqalari so'nggi yillarda

sezilarli darajada kengaydi. Savdo-iqtisodiy bitimlar, ilmiy loyihalar, adabiy tarjimalar va madaniy almashinuv dasturlari fors tilini professional darajada biladigan mutaxassislar ehtiyojini oshirmoqda. Shu sababli oliy ta'lim muassasalarida fors tilini nafaqat umumiy filologik yo'nalishda, balki professional tarjima kontekstida o'qitish masalasi dolzarb ilmiy-pedagogik muammoga aylanmoqda.

Zamonaviy tarjima nazariyasida tarjima kompetensiyasi murakkab, ko'p komponentli tizim sifatida talqin qilinadi. PACTE tadqiqot guruhi (2003) tomonidan ishlab chiqilgan modelga ko'ra, tarjima kompetensiyasi quyidagi asosiy tarkibiy qismlardan iborat:

Lingvistik kompetensiya – manba va maqsad tillarning grammatik, leksik va stilistik tizimini chuqur bilish;

Diskursiv va pragmatik kompetensiya – matnning kommunikativ maqsadini va funksional xususiyatlarini anglash;

Madaniy kompetensiya – milliy realiyalar, tarixiy kontekst va mentalitetni tushunish;

Texnologik kompetensiya – zamonaviy tarjima dasturlari va raqamli vositalardan samarali foydalanish.

Bu model tarjima jarayonini faqat til almashtirish emas, balki murakkab kognitiv va madaniy faoliyat sifatida ko'rsatadi. Kelly (2005) ham tarjimon tayyorlash jarayonida kompetensiyaviy yondashuv ustuvor bo'lishi lozimligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, tarjima ta'limi real kasbiy vaziyatlarga maksimal darajada yaqinlashtirilishi kerak.

Fors tilini tarjima kontekstida o'qitish aynan shu nazariy yondashuvlarga asoslanishi zarur. Fors tilining lingvistik xususiyatlari – izofat konstruktsiyasi, metaforik ifoda boyligi, stilistik ko'lamining kengligi – tarjimon uchun maxsus tayyorgarlikni talab qiladi. Bundan tashqari, fors tilidagi matnlar ko'pincha diniy, tarixiy va poetik konnotatsiyalar bilan boy bo'lib, ularni adekvat tarjima qilish uchun lingvokulturologik bilim zarur. Shuningdek,

Nida (1964) tomonidan ilgari surilgan dinamik ekvivalentlik nazariyasi fors tilini tarjima kontekstida o'qitishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Chunki fors tilidagi ko'plab iboralar va madaniy realiyalar formal tarjima orqali emas, balki funksional va semantik moslik orqali ifodalanishi lozim.

Yana bir muhim jihat – zamonaviy tarjima jarayonining texnologiyalashuvi. O'Hagan (2016) ta'kidlaganidek, bugungi kunda tarjimon texnologik savodxonliksiz professional faoliyat yurita olmaydi. Shuning uchun fors tilini tarjima kontekstida o'qitishda CAT vositalari, korpus lingvistikasi va sun'iy intellekt asosidagi platformalar integratsiyasi zarur. Shu nuqtai nazardan, fors tilini tarjima kontekstida o'qitish an'anaviy grammatik yondashuv bilan cheklanib qolmasdan, kompetensiyaviy, integrativ va innovatsion model asosida tashkil etilishi lozim. Mazkur maqolaning maqsadi — fors tilini tarjima yo'nalishida o'qitishning nazariy asoslarini aniqlash, amaliy mexanizmlarini tahlil qilish hamda zamonaviy metodlarni tizimlashtirishdan iborat.

Asosiy qism

Nazariy asoslar

Tarjima kompetensiyasi tushunchasi

Tarjima kompetensiyasi – bu ikki yoki undan ortiq til o'rtasida mazmunni adekvat, funksional va madaniy jihatdan mos tarzda yetkazish qobiliyatidir (Kelly, 2005). Fors tilini o'rgatishda quyidagi komponentlar muhimdir:

Lingvokulturologik kompetensiya

Diskursiv kompetensiya

Texnologik kompetensiya

Fors tilining izofat konstruktsiyasi, metaforik ifoda vositalari, stilistik boyligi tarjimon tayyorlash jarayonida chuqur o'rganilishi zarur.

Lingvokulturologik omillar

Fors tili boy adabiy merosga ega. Hofiz, Sa'diy, Firdavsiy kabi klassik adiblar asarlaridagi ramziy obrazlar tarjimada maxsus yondashuvni talab qiladi. Nida (1964) ta'kidlaganidek, tarjimada formal ekvivalentlik emas, balki dinamik ekvivalentlik muhimdir. Bu tamoyil fors tilidagi madaniy realiyalarni tarjima qilishda alohida ahamiyatga ega.

Amaliy metodlar

Fors tilini tarjima kontekstida o'qitish nazariy bilimlarni amaliy ko'nikmalar bilan integratsiyalashni talab etadi. Zamonaviy tarjima ta'limida metodlar lingvistik, pragmatik va texnologik kompetensiyalarni kompleks shakllantirishga qaratilishi lozim. Quyida fors tilini tarjima yo'nalishida o'qitishda samarali deb hisoblanadigan asosiy metodlar ilmiy tahlil qilinadi.

1. Kontrastiv tahlil metodi

Kontrastiv tahlil tarjima ta'limida asosiy metodlardan biri hisoblanadi. Bu metod ikki til tizimining grammatik, leksik va stilistik xususiyatlarini qiyosiy o'rganishga asoslanadi. Fors va o'zbek tillari sintaktik jihatdan o'xshash (SOV tartibi) bo'lsa-da, morfologik va leksik darajada sezilarli farqlarga ega.

Masalan:

Fors tilida izofat konstruktsiyasi keng qo'llaniladi (ketāb-e pedar), o'zbek tilida esa bu egalik qo'shimchalari orqali ifodalanadi ("otaning kitobi").

Fors tilida arabcha va fransuzcha o'zlashmalar ko'p, o'zbek tilida esa turkiy va ruscha leksika ustun. Kontrastiv tahlil orqali talabalar interferensiya xatolarini kamaytiradi, ya'ni bir til strukturasi ta'sirida boshqa tilni noto'g'ri qo'llashning oldini oladi. Strukturaviy farqlarni aniqlash tarjimada adekvatlikni ta'minlaydi. Bu metod lingvistik kompetensiyani shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Ilmiy nuqtai nazardan, kontrastiv tahlil tarjima jarayonida formal va funksional ekvivalentlikni aniqlashga yordam beradi (Nida, 1964). Shu bois

fors tilini tarjima kontekstida o'qitishda qiyosiy mashqlar muntazam qo'llanishi zarur.

2. Matn asosida o'qitish (Text-based Approach)

Tarjima ta'limi real matnlar asosida tashkil etilishi lozim. Matn asosida o'qitish metodida turli janrdagi materiallar qo'llaniladi:

Badiiy matnlar (she'r, hikoya, roman parchasi);

Publitsistik matnlar (maqola, reportaj);

Rasmiy-huquqiy hujjatlar;

Ilmiy matnlar.

Har bir janr o'ziga xos stilistik va diskursiv xususiyatlarga ega. Masalan, fors adabiyotida poetik metaforalar keng qo'llaniladi, rasmiy hujjatlarda esa terminologik aniqlik muhim.

Matn asosida o'qitish quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

Matnning kommunikativ maqsadini aniqlash;

Leksik-semantik tahlil;

Madaniy realiyalarni aniqlash;

Tarjima variantlarini ishlab chiqish;

Variantlarni tahliliy muhokama qilish.

Bu metod diskursiv va pragmatik kompetensiyani rivojlantiradi. Kelly (2005) ta'kidlaganidek, tarjimon tayyorlash real kasbiy vaziyatlarni modellashtirish orqali samaraliroq amalga oshiriladi. Matn asosida o'qitish aynan shu tamoyilga mos keladi.

3. Korpus lingvistikasi va CAT vositalari

Zamonaviy tarjima jarayonida texnologik kompetensiya muhim o'rin egallaydi. O'Hagan (2016) fikriga ko'ra, raqamli texnologiyalar tarjima amaliyotini tubdan o'zgartirgan va tarjimon ta'limida integratsiya qilinishi zarur.

Fors tilini tarjima kontekstida o'qitishda quyidagi vositalardan foydalanish samarali hisoblanadi:

CAT (Computer-Assisted Translation) dasturlari: SDL Trados, MemoQ;
Korpus platformalari: Sketch Engine, parallel korpuslar;
Terminologik bazalar: glossariy va tarjima xotirasi (translation memory).
CAT vositalari terminologik izchillikni ta'minlaydi, ayniqsa iqtisodiy va huquqiy matnlarda. Korpus tahlili esa so'zlarning kontekstual qo'llanishini aniqlashga yordam beradi.

Masalan, fors tilidagi “مصلحت” (maslahat) so'zining turli kontekstlardagi ma'nosi korpus orqali aniqlanadi va adekvat tarjima tanlanadi.

Bu metod texnologik va analitik kompetensiyani shakllantiradi hamda talabalarni zamonaviy tarjima bozoriga tayyorlaydi.

4. Rol o'yinlari va og'zaki tarjima

Tarjima ta'limi faqat yozma tarjima bilan cheklanmasligi kerak. Og'zaki tarjima – sinxron va ketma-ket tarjima ko'nikmalari ham shakllantirilishi zarur.

Rol o'yinlari orqali quyidagi vaziyatlar modellashtiriladi:

Diplomatik uchrashuv;

Biznes muzokarasi;

Ilmiy konferensiya;

Madaniy tadbir.

Bu mashg'ulotlar talabalarni tezkor fikrlash, eshitish va qayta ifodalash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Og'zaki tarjima jarayonida:

Nutq tezligi,

Intonatsiya,

Terminologik aniqlik,

Stressga chidamlilik muhim ahamiyatga ega.

Rol o'yinlari kommunikativ kompetensiyani mustahkamlaydi va real professional vaziyatlarga moslashuvchanlikni oshiradi.

Metodlar integratsiyasining ahamiyati

Fors tilini tarjima kontekstida o'qitishda yuqoridagi metodlar alohida emas, balki integratsiyalashgan holda qo'llanishi lozim. Kontrastiv tahlil lingvistik aniqlikni ta'minlasa, matn asosida o'qitish diskursiv kompetensiyani shakllantiradi, CAT vositalari texnologik salohiyatni oshiradi, rol o'yinlari esa kommunikativ tayyorgarlikni kuchaytiradi.

Shunday qilib, amaliy metodlarning kompleks qo'llanilishi tarjimon tayyorlash jarayonida ko'p komponentli kompetensiyani shakllantirishga xizmat qiladi.

Innovatsion metodlar

Zamonaviy ta'lim jarayonida innovatsion yondashuvlar ustuvor ahamiyat kasb etadi:

Sun'iy intellekt asosidagi tarjima platformalari (DeepL, Google Translate tahlili)

Onlayn korpuslar

Multimodal ta'lim

Loyiha asosida o'qitish

Gouadec (2007) ta'kidlaganidek, tarjima ta'limi real kasbiy vaziyatlarga maksimal darajada yaqinlashtirilishi zarur.

Jadval: Fors tilini tarjima kontekstida o'qitish metodlari

1-jadval. O'qitish metodlari va ularning funksional ahamiyati

Metod	Nazariy asos	Amaliy vazifa	Shakllanadigan kompetensiya
Kontrastiv tahlil	Strukturaviy lingvistika	Til farqlarini aniqlash	Lingvistik kompetensiya
Matn asosida o'qitish	Diskurs nazariyasi	Janrga mos tarjima	Diskursiv kompetensiya
CAT vositalari	Texnologik yondashuv	Terminologik izchillik	Texnologik kompetensiya

Metod	Nazariy asos	Amaliy vazifa	Shakllanadigan kompetensiya
Rol o'yinlari	Kommunikativ yondashuv	Og'zaki tarjima mashqlari	Kommunikativ kompetensiya
Loyiha asosida o'qitish	Kompetensiyaviy model	Real loyihalar	Integrativ kompetensiya

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, fors tilini tarjima kontekstida o'qitish bir yo'nalish bilan cheklanmaydi. Har bir metod ma'lum kompetensiyani shakllantirishga xizmat qiladi. Kontrastiv tahlil lingvistik aniqlikni ta'minlasa, matn asosida o'qitish diskursiv moslikni rivojlantiradi. CAT vositalari texnologik savodxonlikni oshiradi, rol o'yinlari esa kommunikativ tayyorgarlikni mustahkamlaydi. Loyiha asosida o'qitish esa barcha komponentlarni integratsiyalashgan holda shakllantiradi.

Muhokama

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, fors tilini tarjima kontekstida o'qitish an'anaviy grammatik metodlar bilan cheklanib qolmasligi kerak. Kompetensiyaviy va integrativ model asosida tashkil etilgan ta'lim samaraliroq natija beradi.

Lingvokulturologik omillarni hisobga olmasdan turib, tarjimada adekvatlikka erishish qiyin. Shuningdek, texnologik savodxonlik zamonaviy tarjimon uchun majburiy talabga aylangan.

Xulosa

Fors tilini tarjima kontekstida o'qitish ko'p komponentli tizim bo'lib, lingvistik, madaniy va texnologik kompetensiyalarni uyg'un rivojlantirishni talab etadi. Kontrastiv tahlil, matn asosida o'qitish va innovatsion texnologiyalar integratsiyasi samarali metod sifatida namoyon bo'ladi.

Zamonaviy tarjima ta'limi real kasbiy vaziyatlarga yaqinlashtirilgan, innovatsion va kompetensiyaviy model asosida qurilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Windfuhr, G. (Ed.). (2009). The Iranian Languages. London: Routledge. (Fors tilining lingvistik xususiyatlari va tarixiy taraqqiyoti haqida batafsil tadqiqot.)
2. Mahootian, S. (1997). Persian. London: Routledge. (Fors tilining zamonaviy grammatik tizimi bo'yicha asosiy qo'llanma.)
3. Lazard, G. (1992). A Grammar of Contemporary Persian. Costa Mesa: Mazda Publishers. (Hozirgi fors tili grammatikasi bo'yicha klassik ilmiy asar.)
4. Karimi-Hakkak, A. (1995). Recasting Persian Poetry. Salt Lake City: University of Utah Press. (Fors adabiy matnlarini tarjima qilish muammolari.)
5. Kia, M. (2016). Persian Language and Literature: A Comprehensive Overview. Tehran: SAMT. (Fors tilining adabiy va lingvistik jihatlari.)